

Archeologisch bureauonderzoek

**Cannenburg, Vaassen,
gemeente Epe (GD).**

juni 2022

Versie 2 (definitief)

In opdracht van:
Aveco de Bondt

Colofon**Laagland Archeologie Rapport 903**

Archeologisch bureauonderzoek Cannenburch te Vaassen, gemeente Epe (GD)

Auteur: Erwin Brouwer, Anne Ponten

In opdracht van: Aveco de Bondt

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: definitief

Controle: E.W. Brouwer

Autorisatie: E.W. Brouwer

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie BV
Virulyweg 21F-G
7602 RG Almelo

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 60294418

© Laagland Archeologie BV, Almelo, juni 2022

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie BV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in mei 2022 een Archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd aan De Cannenburch te Vaassen. Het onderzoek vond plaats in verband met de een bestemmingsplanwijziging rondom de herontwikkeling in vier deelgebieden die gezamenlijk het plangebied vormen. De geplande bodemingrepen blijven qua oppervlakte en diepte waarschijnlijk beperkt. Specifieke gegevens zijn in dit stadium nog niet bekend. Het onderzoek is uitgevoerd conform protocol SIKB KNA 4002 en de richtlijnen ten aanzien van archeologisch onderzoek van de gemeente Epe. Het bureauonderzoek had tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen. Centraal staat daarbij de vraag of en zo ja welke archeologische resten (complextype, datering, diepteligging en gaafheid) in het plangebied kunnen worden verwacht. Hiertoe zijn landschappelijke, archeologische en historische bronnen geraadpleegd.

De deelgebieden liggen in de nabijheid van kasteel Cannenburch, waarvan de oorsprong tot ten minste 1365 is terug te voeren. Op de actuele gemeentelijke archeologische verwachtingskaart liggen deelgebieden 1, 2 en 3 grotendeels in een zone met een lage verwachting. Op basis van het bureauonderzoek kan deze lage verwachting gehandhaafd blijven. Hier wordt geen nader onderzoek geadviseerd.

Deelgebied 4 ligt op een erosiewaaier, waarop een dun plaggendek is aangebracht. Bodemkundig gaat het hier waarschijnlijk om een laarpodzolgrond. In de omgeving van het plangebied zijn enkele archeologische vondsten bekend. Dit betreft de (losse) vondst van een Romeinse munt en resten van laatmiddeleeuwse bebouwing. Rond 1900 is bebouwing aangegeven in de noordoosthoek van dit plangebied. Daarvoor was het onbebouwd. Tegenwoordig is het deelgebied in gebruik als (geasfalteerde) parkeerplaats. Vermoedelijk is de bodemverstoring in dit deelgebied beperkt gebleven en zijn nog archeologische resten uit de periode Midden-Neolithicum – Late Middeleeuwen te verwachten. We adviseren hier verkennende boringen te zetten. Daarmee kan onderzocht worden in welke mate het bodemprofiel hier nog intact is.

Selectiebesluit

De bevoegde overheid, de gemeente Epe, is niet geheel akkoord met het bovengenoemde advies. In alle vier de deelgebieden zullen verkennende boringen gezet moeten worden. De gemeente wordt in de advisering vertegenwoordigd door haar deskundige, de heer H.G. Pape-Luijten, regio-archeoloog Stedendriehoek.

Mochten tijdens de werkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, of resten waarvan redelijkerwijze kan worden vermoed dat het om archeologische resten gaat, dan geldt op grond van de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit kan bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE, www.cultureelerfgoed.nl).

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding onderzoek	5
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	5
1.3 Administratieve gegevens	6
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	8
1.5 Gemeentelijk beleid	9
1.6 Onderzoeksdoel	11
2 Inventarisatie	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	12
2.3 Archeologie	14
2.3.1 Bekende archeologische waarden	14
2.3.2 AMK-terreinen	14
2.3.3 Eerder archeologisch onderzoek	14
2.4 Historie	16
3 Conclusie en verwachtingsmodel	21
3.1 Conclusie	21
3.2 Verwachtingsmodel	21
3.3 Advies	22
literatuur	24
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	26
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	27
BIJLAGE 3 Geomorfologische kaart	28
BIJLAGE 4 Actueel Hoogtebestand Nederland	29
BIJLAGE 5 Bodemkaart	30
BIJLAGE 6 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	31
BIJLAGE 7 Verklarende woordenlijst	32

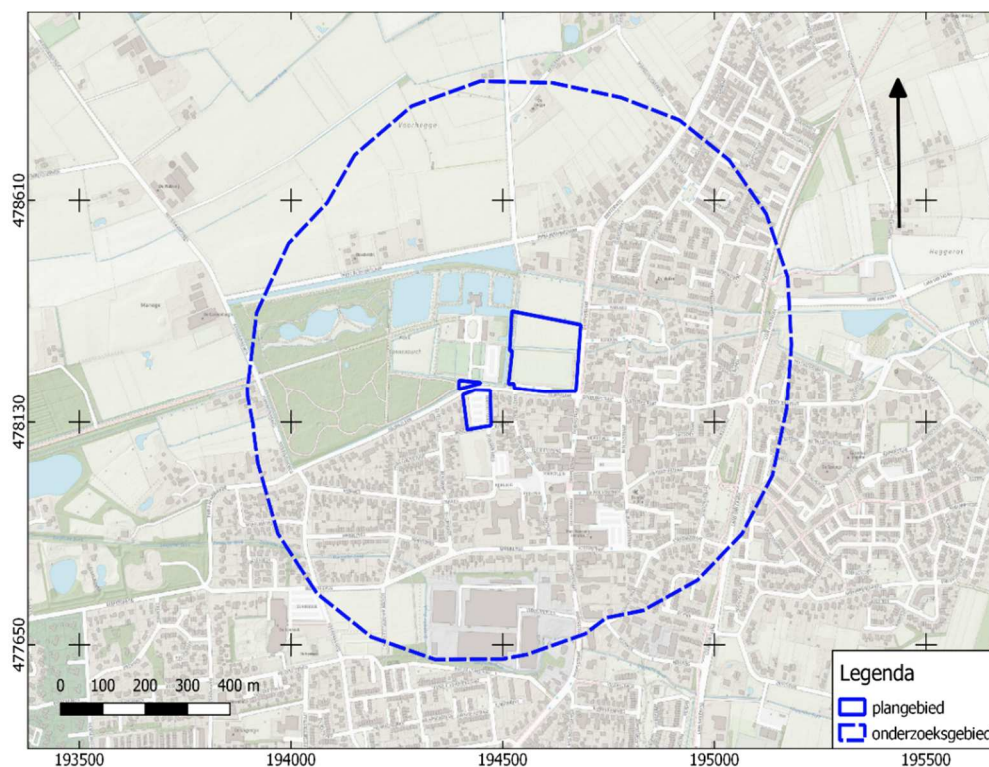
HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande herinrichting van een viertal terreinen nabij kasteel Cannenburch te Vaassen, gemeente Epe (GD). Hiertoe is een bestemmingsplanwijziging vereist. De gemeente Epe heeft een eigen archeologiebeleid. Op basis van het archeologiebeleid dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om aan te tonen dat eventueel aanwezige archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad door de geplande bouwactiviteiten. De opdrachtgever beoogt met het onderzoek de gemeentelijke paraaf te krijgen voor het onderdeel archeologie. Aanvullende wensen zijn niet kenbaar gemaakt.

1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft een viertal terreinen rondom kasteel Cannenburch in Vaassen, gemeente Epe (GD), zie onderstaande afbeelding.

Afbeelding 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied. Bron: pdok.nl

De plangebieden hebben een gezamenlijke omvang van ca. 3 ha. Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 500 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Provincie	Gelderland
Gemeente	Epe
Plaats	Vaassen
Beheerder/eigenaar grond	Gemeente Epe
Toponiem	Cannenburch
Kadastrale perceelnummer(s) ¹	1087, 834, 5736
Laagland Archeologie projectnummer	EB-VACA221
Datum conceptrapportage	12-5-2022
Datum definitief rapport	15-6-2022
XY-coördinaten	194527/478360
	194688/478330
	194675/478188
	194424/478101
Kaartblad ²	27D
Oppervlakte/lengte Plangebied	ca. 3 ha
Datering	Neolithicum - Nieuwe Tijd
Complextype	bewoning (inclusief verdediging)
Onderzoeksmeldingsnr	5260661100
AMK-terrein	n.v.t.
Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Type onderzoek	Archeologisch bureauonderzoek
Datum begin veldonderzoek	n.v.t.
Datum eind veldonderzoek	n.v.t.
Opdrachtgever	Aveco de Bondt
Goedkeuring bevoegde overheid	25-05-2022
Bevoegde overheid	Gemeente Epe
Adviseur namens bevoegde overheid	H.G. Pape-Luijten, regio-archeoloog Stedendriehoek

¹ kadastralekaart.com

² www.imergis.nl/htm/opentopo800.htm

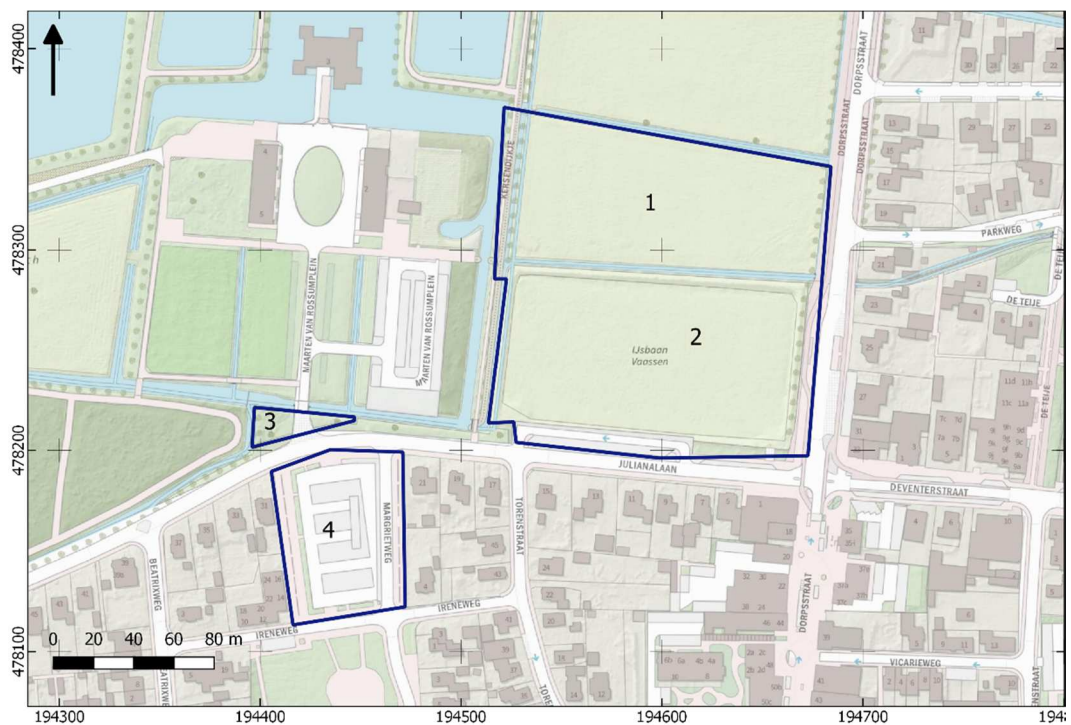
Beheer documentatie	E-depot voor de Nederlandse archeologie Archief Laagland archeologie BV
Uitvoerder	Laagland Archeologie BV Virulyweg 21F-G 7602 RG Almelo 06 51 95 35 53
Projectleider/opsteller onderzoek	Erwin Brouwer erwin.brouwer@laaglandarcheologie.nl

Tabel 1. Objectgegevens.

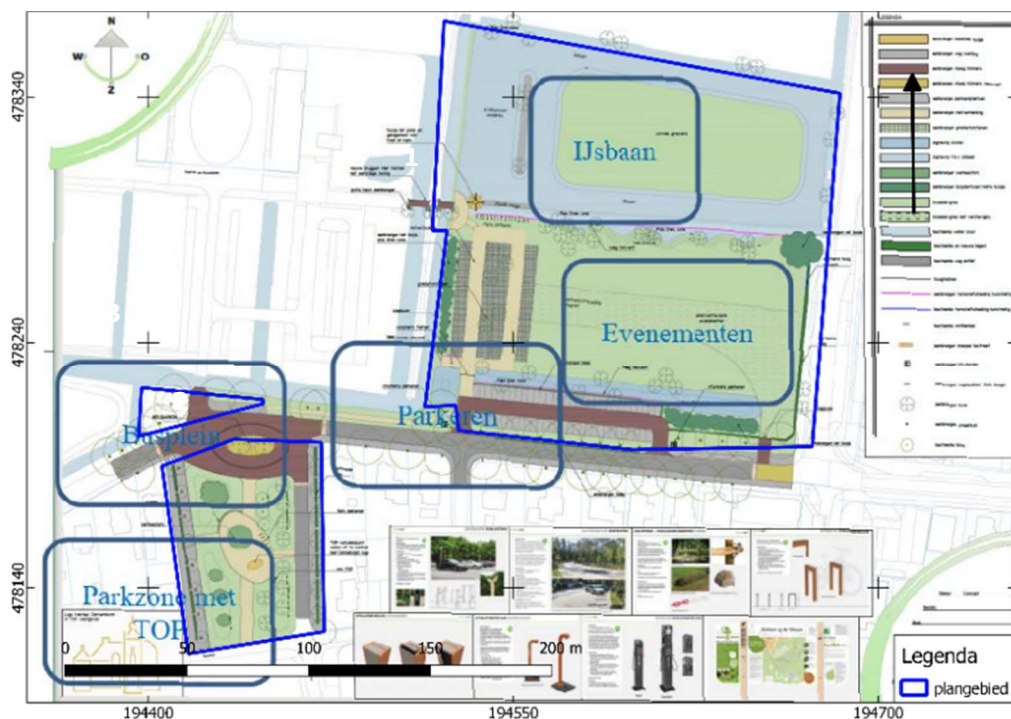
1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Het plangebied omvat een viertal deelterreinen (zie onderstaande afbeelding). Deelgebieden 1 en 2 zijn momenteel in gebruik als weiland (1 en 2). Deelgebied 1 is tevens in gebruik als ijsbaan. Bij deelgebied 3 ligt de oprijlaan naar het kasteel en bij 4 bevindt zich een parkeerplaats. Het terrein bevat voor zover bekend geen kelders of andere ondergrondse kunstwerken en er zijn geen historisch waardevolle bouwwerken in het plangebied aanwezig.³

Het plan is om de bestaande parkeerplaats (4) om te vormen in een ontvangstlocatie voor toeristen/recreanten met een Toeristisch Overstappunt in een kasteeltuinsfeer van de nieuwe parkzone Ireneveld. De parkeerplaatsen en overstapvoorzieningen worden daarbij ingericht langs de Julianalaan (2, zuidzijde). Verder wordt op de locatie van de bestaande ijsbaan (2) een overloopparkerplaats en een evenementenveld ingericht. De natuurlijke ijsbaan wordt noordelijker (1) gelegd. De milieutechnische condities, huidige en eventuele nieuwe waterpeil en of en zo ja wie de toekomstige gebruiker(s) wordt/worden zijn in dit stadium nog niet bekend. Voor het gemak is het plangebied verder ingedeeld in drie deelgebieden. Onderstaande afbeelding toont de huidige en de gewenste nieuwe situatie.

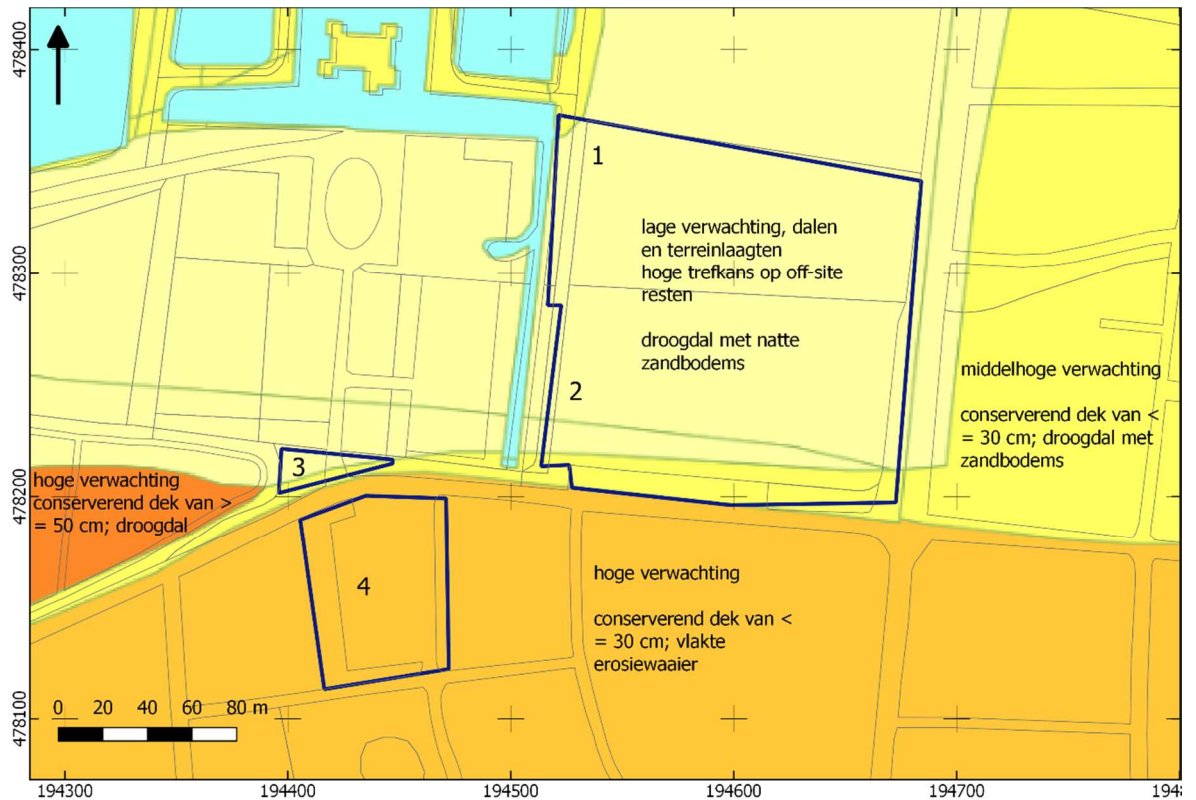
³ bron: gemeentelijke monumentenlijst

Afbeelding 2. Huidige situatie (boven) en nieuwe situatie (onder). Bron:pdok.nl

1.5 GEMEENTELIJK BELEID

De gemeente Epe heeft een nieuwe archeologische verwachtingskaart laten maken. Op basis daarvan is een archeologische beleidskaart ontwikkeld. Deze is momenteel nog in concept. De archeologische beleidskaart prevaleert op dit moment boven het bestemmingsplan. Onderstaande afbeelding toont een uitsnede van de nieuwe verwachtingskaart.

Afbeelding 3. Uitsnede herziene archeologische verwachtingskaart (bron: gemeente Epe).

Deelgebied 1 ligt geheel in een zone met een lage verwachting op het aantreffen van archeologische resten.⁴ Deelgebied 2 en 3 vallen deels in deze zone; de zuidelijke randen vallen in een zone met een middelhoge verwachting. Deelgebied 4 ligt in een zone met een hoge verwachting.

Bij ingrepen in zones met een lage verwachting gelden geen voorschriften ten aanzien van archeologisch onderzoek. De gemeente kan echter besluiten in voorkomende gevallen een archeologische begeleiding voor te schrijven.

Bij ingrepen in zones met een middelhoge verwachting is volgens het conceptbeleid archeologische onderzoek aan de orde bij ingrepen groter dan 1000 m² en dieper dan 35 cm -mv. Ingrepen in zones met een hoge verwachting zijn onderzoeksplchtig bij ingrepen groter dan 250 m² bij verstoringsdiepten vanaf 35 cm -mv.

Omdat het hier een nieuw bestemmingsplan betreft is aangenomen dat alle deelgebieden de vrijstellingsgrenzen van het conceptbeleid overschrijden. Dit maakt alle gebieden onderzoeksplchtig.

⁴ Voor dalen en terreinlaagten geldt echter een hoge trefkans op off-site resten.

1.6 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fasen in het huidige archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). De initiatiefnemer beoogt met het hier uitgevoerde onderzoek te voldoen aan de gemeentelijke regelgeving omtrent archeologisch onderzoek. Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen, en te bepalen of en zo ja welke delen van het plangebied in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Het verwachtingsmodel wordt getoetst en zo nodig aangevuld door middel van een verkennend booronderzoek. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

HOOFDSTUK 2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

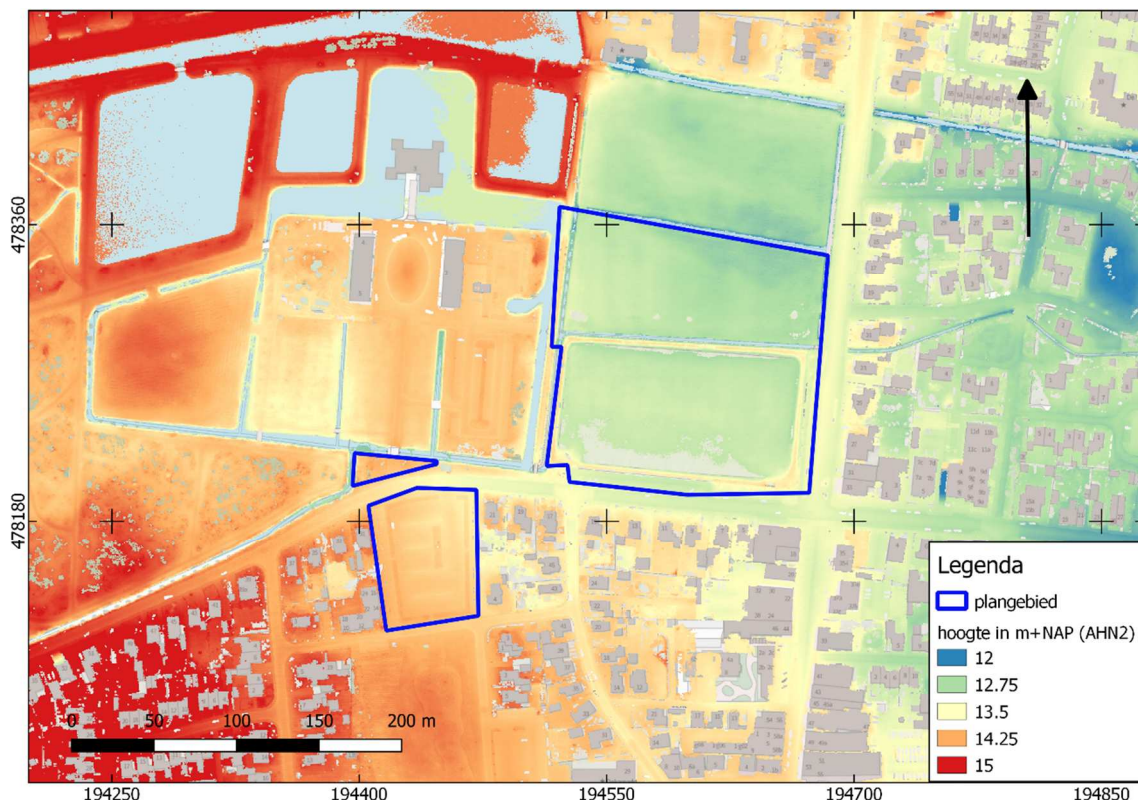
2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Op de geomorfologische kaart (Bijlage 3) en de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart (Afbeelding 4) liggen deelgebieden 1,2 en 3 in een droogdal. In deelgebieden 1 en 2 zijn overwegend natte zandbodems aanwezig; in het zuidelijke deel van deelgebied 2 en 3 is een conserverend dek van 30 cm of minder aanwezig. Op de gemeentelijke verwachtingskaart ligt plangebied 4 op een erosiewaaier waarop eveneens een conserverend dek aanwezig is.

Een droogdal is een langgerekte laagte die gedurende de voorlaatste en laatste ijstijd (Saalien respectievelijk Weichselien) is ontstaan. De bodem was destijds permanent bevroren, waardoor smeltwater niet in de ondergrond kon wegzakken. In de relatief warmere seizoenen verzamelde dit smeltwater zich in de lagere delen van het landschap, waarbij geulen in de hard bevroren grond werden uitgesleten. Na de laatste ijstijd zijn de droogdalen meestal niet meer watervoerend geweest omdat het water kon wegzakken in de ondergrond.

Een erosiewaaier is ontstaan gedurende de laatste ijstijd (Weichselien, 116 – 12,6 duizend jaar geleden) onder periglaciale omstandigheden. De bovengrond was bevroren (permafrost), waardoor oppervlaktewater in de zomerperiode over het oppervlak moest afvloeien. Het water voerde ontdooid materiaal mee over het oppervlak hellingafwaarts, waardoor gelaagde afzettingen ontstonden.

Op het AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland), zie bijlage 4 is te zien dat ten westen van het plangebied verhogingen in het landschap te zien. Op onderstaande detailopname van het AHN is te zien dat deelgebied 2 en 3 van het plangebied bijna twee meter hoger liggen dan deelgebied 1. Deelgebieden 1 en 2 zijn duidelijk afgegraven en geëgaliseerd.

Afbeelding 4. Detailopname van het plangebied op het AHN.

Bodemkundig (bijlage 5) liggen deelgebieden 1 en 2 op een beekeerdgrond. Deelgebieden 3 en 4 liggen op de bodemkaart in een zone met veldpodzolgronden. Op basis van de gemeentelijke verwachtingskaart en een oude kaart uit 1832 (zie Afbeelding 5) kan worden aangenomen dat in deelgebied 4 sprake is van een (dun) plaggendeek, waarbij sprake is van een laarpodzolgrond. In deelgebied is mogelijk eveneens sprake van een laarpodzolgrond, maar zeker is dit niet: het terrein maakte rond 1832 deel uit van een bos op het landgoed.

Beekeerdgronden (pZg23) zijn zandgronden die ontstaan in gebieden met een hoog fluctuerende grondwaterstand. De top bestaat uit een humeuze (moerige) laag. Dit eerddek is ontstaan doordat de aangroei van organische stof sneller verloopt dan de afbraak ervan. Eronder ligt dekzand waarin zich geen of een onduidelijke podzol heeft ontwikkeld. In de top komen roestvlekken voor. De aanwezigheid van roestvlekken duidt op een (zeer) slechte ontwatering.

Veldpodzolgronden zijn gevormd in relatief laaggelegen, tamelijk vochtige gronden, al is het bodemtype gedurende lange tijd voldoende ontwaterd geweest om bodemvorming mogelijk te maken. Het zijn ietwat zure gronden, die niet zeer geschikt waren voor vroege vormen van akkerbouwen. Vaak zijn veldpodzolgronden pas vrij laat (Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd) in ontginning genomen op een moment dat meer geschikte bodemtypen niet meer voorhanden waren. Een veldpodzolgrond behoort tot de hydro-zandgronden, waarbij de inspoeling beperkt is als gevolg van relatief hoge grondwaterstanden. De uit- en inspoelingslagen zijn bij deze gronden over het algemeen slecht ontwikkeld.

Een laarpodzol is hier een veldpodzolgrond met een dun (< 50 cm) eerddek. Bij het eerddek gaat het hier om een A-horizont die door plaggenbemesting is gevormd. De onderliggende veldpodzolgrond behoort tot de hydro-zandgronden, waarbij de inspoeling beperkt is als gevolg van relatief hoge grondwaterstanden. De uit- en inspoelingslagen zijn bij deze gronden over het algemeen slecht ontwikkeld.

2.3 ARCHEOLOGIE

2.3.1 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN

Bijlage 6 toont de locaties van de bekende archeologische waarden en de uitgevoerde archeologische onderzoeken in de omgeving van het plangebied. In het onderzoeksgebied zijn diverse waarnemingen bekend:

Zaakidentificatie 2945155100 betreft een zilveren *denarius* uit de Midden Romeinse Tijd. De vondstlocatie bevindt zich ongeveer 40 m ten zuiden van deelgebied 2.

Zaakidentificatie 2942190100 betreft enkele fragmenten bouw materiaal en botmateriaal uit de Late Middeleeuwen. De vondstlocatie bevindt zich ongeveer 200 m ten zuiden van het plangebied.

2.3.2 AMK-TERREINEN

AMK-terreinen (= Archeologische Monumentenkaart) zijn terreinen waarvan bekend is dat zich archeologische resten in de grond bevinden. Het archeologisch belang daarvan is bovendien gewaardeerd. Zo zijn er AMK-terreinen van archeologische waarde en van hoog, zeer hoog archeologisch belang en wettelijk beschermde AMK-terreinen van zeer hoog archeologisch belang).

Monumentnummer 3090 betreft kasteel Cannenburch. Dit terrein bevat resten van de voorgangers van het huidige kasteel dat in de 16^e eeuw is herbouwd. Het gebied heeft een zeer hoge archeologische waarde.

2.3.3 EERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de omgeving van het plangebied hebben eerder archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De onderzochte locaties zijn afgebeeld in bijlage 6.

Zaakidentificatie 2258915100 betreft een archeologisch booronderzoek dat is uitgevoerd door BAAC BV in 2009.⁵ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 70 m ten noorden van het plangebied. Het plangebied was ingedeeld in drie deelzones. Voor dit onderzoek is met name deelzone 2 van belang. Op basis van het bureauonderzoek geldt voor deelzone 2 en 3 een middelhoge tot hoge verwachting op het aantreffen van resten uit de Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Er kunnen ook resten van watermolens verwacht worden. In de zone ter hoogte van kasteel Cannenburch is een intacte bodemopbouw aangetroffen. Vanwege de nabijheid van het kasteel en de mogelijke aanwezigheid van watermolens kunnen archeologische vondsten in deze zone niet uitgesloten worden. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geadviseerd om vervolgonderzoek te doen in de desbetreffende zone in de vorm van een archeologische begeleiding.

⁵ Bergman 2009

Zaakidentificatie 2240057100 betreft een archeologisch booronderzoek dat is uitgevoerd door BAAC BV in 2009.⁶ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 230 m ten noordoosten van het plangebied. Op basis van het bureauonderzoek geldt een middelhoge verwachting voor archeologische vondsten. Tijdens het veldonderzoek is gebleken dat de bodem in het hele plangebied is verstoord tot op de C-horizont. Er zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geen vervolgonderzoek geadviseerd.

Zaakidentificatie 4607307100 betreft een archeologisch proefsleuvenonderzoek dat is uitgevoerd door Econsultancy BV in 2018-2021.⁷ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 20 m ten zuiden van deelgebied 2. Op basis van het bureauonderzoek geldt een hoge verwachting voor vondsten vanaf de Prehistorie tot en met de Nieuwe Tijd. De nadruk ligt hierbij op vondsten van de Late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd. Tijdens de opgraving zijn meerdere vindplaatsen aangetroffen. Ter hoogte van de parkeerplaats van de Dekamarkt, aan de Torenstraat, zijn resten van 19^e/20^e eeuwse bewoning aangetroffen. De gevonden resten bestaan uit een kuil met dierlijk bot. Aan de noordzijde van het Marktpllein, zijn ook bewoningsresten aangetroffen. De aangetroffen funderingen dateren waarschijnlijk uit de 17^e eeuw. Op het voormalige kerkhof zijn op een diepte van circa 50 tot 80 cm -mv intacte begravingen aangetroffen. In het noordoostelijke deel van het voormalige kerkhof, op de locatie van het huidige waterwerk op het Marktpllein zijn menselijke resten gevonden tot een diepte van circa 2 meter onder maaiveld. Deze zijn te dateren vanaf de 17e eeuw.

Zaakidentificatie 4596810100 betreft een archeologisch booronderzoek dat is uitgevoerd door Econsultancy BV in 2018.⁸ Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 80 m ten zuiden van deelgebied 1. op basis van het bureauonderzoek geldt een hoge verwachting voor alle archeologische perioden. Bij het veldonderzoek is gebleken dat de bodem bestaat uit een oude akkerlaag, of een B-horizont in smelwaterafzettingen, afgedekt door een plaggendeek. Eén van de boringen is verstoord tot in de C-horizont. In twee boringen zijn zachtgebakken baksteenspikkels aangetroffen die worden gedateerd tussen 1500 en 1700. De spikkels zijn in het plaggendeek gevonden. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven aanbevolen.

Zaakidentificatie 3298397100 betreft een archeologisch booronderzoek dat is uitgevoerd door Econsultancy BV in 2015.⁹ Hier is een bureauonderzoek aan voorafgegaan (zaakidentificatie 3298389100). Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 180 m ten zuidoosten van het plangebied. Op basis van het eerder uitgevoerde bureauonderzoek geldt een middelhoge verwachting voor alle archeologische perioden vanaf het Laat Paleolithicum. Bij het veldonderzoek is gebleken dat binnen het gehele plangebied de bodem diep verstoord is, tussen de 130 en 200 m -mv. De verstoringen lopen in ieder geval door tot minimaal de oorspronkelijke top van de C-horizont en zeer waarschijnlijk dieper. Ook zijn er geen archeologische indicatoren aangetroffen. op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt vervolgonderzoek niet noodzakelijk geacht.

Zaakidentificatie 4556261100 betreft een archeologisch proefsleuvenonderzoek dat is uitgevoerd door Econsultancy BV in 2017.¹⁰ Hier is in 2010 een bureauonderzoek

⁶ Boshoven 2009

⁷ Wemerman, Eeltink, Edens en Lammertsma 2021

⁸ Kremer 2018

⁹ Ten Broeke 2016

¹⁰ Mientjes 2017

aan voorafgegaan (zaakidentificatie 2306786100). Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 100 m ten zuiden van deelgebied 2. op basis van het eerder uitgevoerde bureauonderzoek geldt een middelhoge verwachting voor de Romeinse Tijd en een Hoge verwachting voor de Late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd. Bij het proefsleuvenonderzoek zijn geen belangwekkende archeologische waarden aangetroffen, met uitzondering van resten van (sub)recente bewoning bestaande o.a. uit uitbraaksleuven van funderingen en een betonnen waterput. Bodemkundig is in het gehele onderzoeksgebied een recente bouwvoor en plaggende van ca. 80 cm dik aangetroffen. Onder het plaggende is een pakket van zand met kiezel aangetroffen, die geïnterpreteerd kan worden als fluvioperiglaciale afzettingen of sneeuwsmeltwaterafzettingen (C-horizont) uit het Laat Pleistoceen. Aan de onderzijde van de bodemprofielen zijn dekzandafzettingen (C-horizont) waargenomen. De grens tussen de verschillende lagen was scherp. Er is geen bodemvorming waargenomen. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek wordt geadviseerd om het plangebied vrij te geven voor het aspect archeologie.

Zaakidentificatie 2350906100 betreft een archeologisch booronderzoek dat is uitgevoerd door ADC Archeoprojecten in 2011.¹¹ Hier is in 2010 een bureauonderzoek aan voorafgegaan (zaakidentificatie 2272044100). Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 240 m ten zuiden van het plangebied. Op basis van het bureauonderzoek zijn vooral resten uit de Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd te verwachten. Uit het booronderzoek is gebleken dat de bodem tot in de C-horizont verstoord is (fluvioperiglaciale afzettingen). Of de verstoring (sub)recent is is lastig vast te stellen waardoor vondsten uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd niet uitgesloten kunnen worden. De geplande verstoringen (aanleggen parkeerplaats) zullen eventuele resten overigens niet aantasten. Daarom is geadviseerd om het plangebied vrij te geven voor het aspect archeologie.

Zaakidentificatie 2338198100 betreft een archeologisch karterend booronderzoek dat is uitgevoerd door IDDS Archeologie B.V. in 2011.¹² Hier is in 2008 een verkennend booronderzoek aan voorafgegaan (zaakidentificatie 2199842100). Het onderzoek bevindt zich op ongeveer 450 m ten zuidoosten van het plangebied. Tijdens het eerder uitgevoerde veldonderzoek is een scherp uit de IJzertijd gevonden die te relateren is aan een nabij gelegen urnenveld. Tijdens het karterend onderzoek is gebleken dat het oostelijke en zuidelijke deel van het plangebied grotendeels verstoord zijn. Er worden geen resten uit het Paleolithicum tot het Laat Neolithicum en uit de Nieuwe Tijd meer verwacht in verband met de dichtheid van eventuele vondstconcentraties uit deze perioden. Mogelijk kunnen er in de onverstoorde delen van het plangebied nog resten aanwezig zijn van het Laat Neolithicum tot en met de Late Middeleeuwen. Geadviseerd wordt daarom om voor de onverstoorde delen een proefsleuvenonderzoek uit te laten voeren.

2.4 HISTORIE

Het plangebied grenst aan kasteel de Cannenburch. De oudste vermelding van dit kasteel dateert uit 1365. Oorspronkelijk was het een kasteel in de ware zin van het woord: een verdedigbare locatie waar de bewoners en hun bezittingen beschermd konden worden. Desondanks werd het kasteel in 1371 belegerd en ingenomen tijdens adellijke twisten.¹³ Sinds 1402 was het een leengoed van de Gelderse hertogen. In 1543 kocht de Gelderse veldheer Marten van Rossem de restanten van

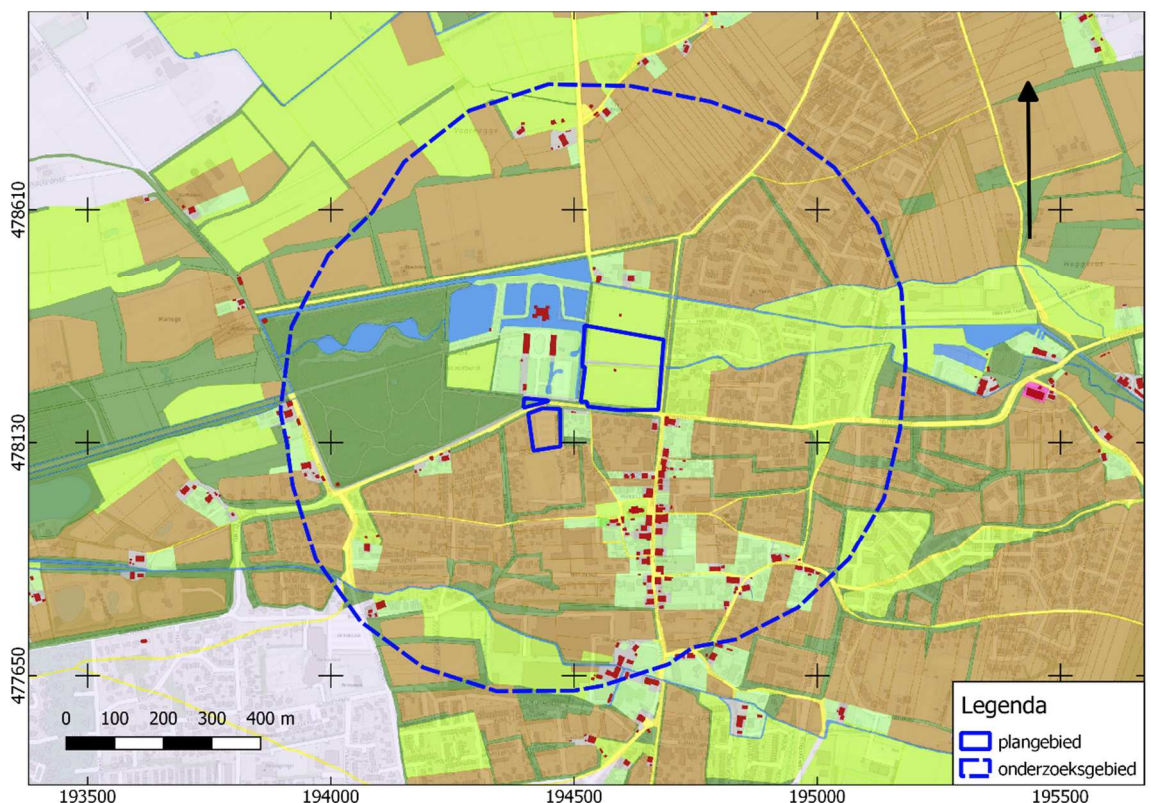
¹¹ Hanemaaijer 2012

¹² Koekkelkoren en Moerman 2011

¹³ bron: ampt-epe.nl

het kasteel en bouwde hierop een statig slot met drie verdiepingen.¹⁴ In 1661-1664 is het kasteel aan de westzijde uitgebreid waardoor het weer hetzelfde formaat kreeg als zijn middeleeuwse voorganger.¹⁵ Van 1941 tot en met 1943 werden jaarlijks journalistenkampen op de Cannenburch gehouden. Groepen journalisten verbleven daarbij op het landgoed en werd aandacht besteed aan verschillende aspecten van de journalistiek, waarbij het ongetwijfeld een belangrijke doel was om de pers te overtuigen van de 'geneugten' van het nationaalsocialisme. In de latere jaren van WOII werd de Cannenburch een van de locaties waar Duitse archieven werden ondergebracht.¹⁶

Op de eerste kadastrale kaart (circa 1832)¹⁷ is het plangebied en haar omgeving nog onbebouwd (zie onderstaande afbeelding). Deelgebied 1 van het terrein is op de OAT (Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel) aangeduid als weiland en deelgebied 2 is aangegeven als bouwland. Deelgebied 3 is aangegeven als bos/opgaand hout.

Afbeelding 5. Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart, circa 1832. De locatie van het plangebied is blauw omlijnd. bruin: bouwland, lichtgroen: weiland, donkergroen: bos/opgaand hout, paars: heide, rood: bebouwing. Bron: hisgis.nl.

Op de topografische kaart van 1900 (zie afbeelding 6) is een gebouw zichtbaar in de meest noordoostelijke hoek van deelgebied 4. Rond 1935 is de bebouwing in en rondom deelgebied 4 toegenomen (Afbeelding 7). Op de topografische kaart van 1962 is in de zuidoostelijke hoek van deelgebied 2 een gebouw aanwezig

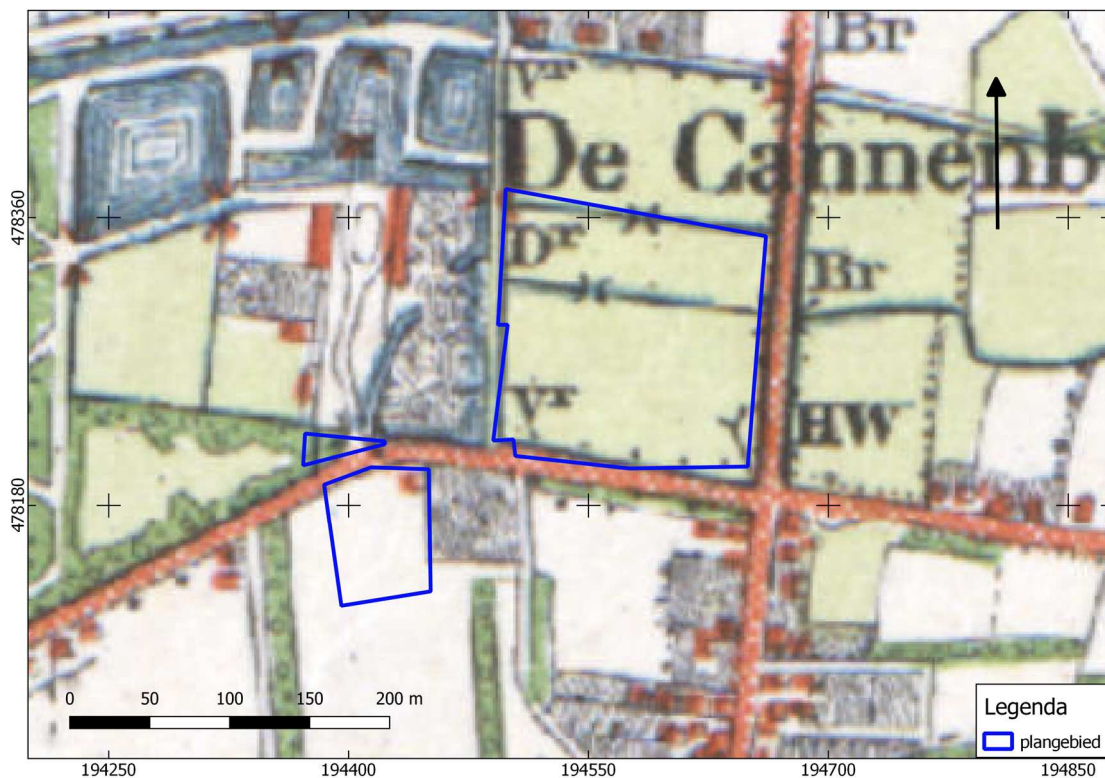
¹⁴ Mijngelderland.nl

¹⁵ Kastelengelderland.nl

¹⁶ bron: ampt-epe.nl

¹⁷ bron: hisgis.nl

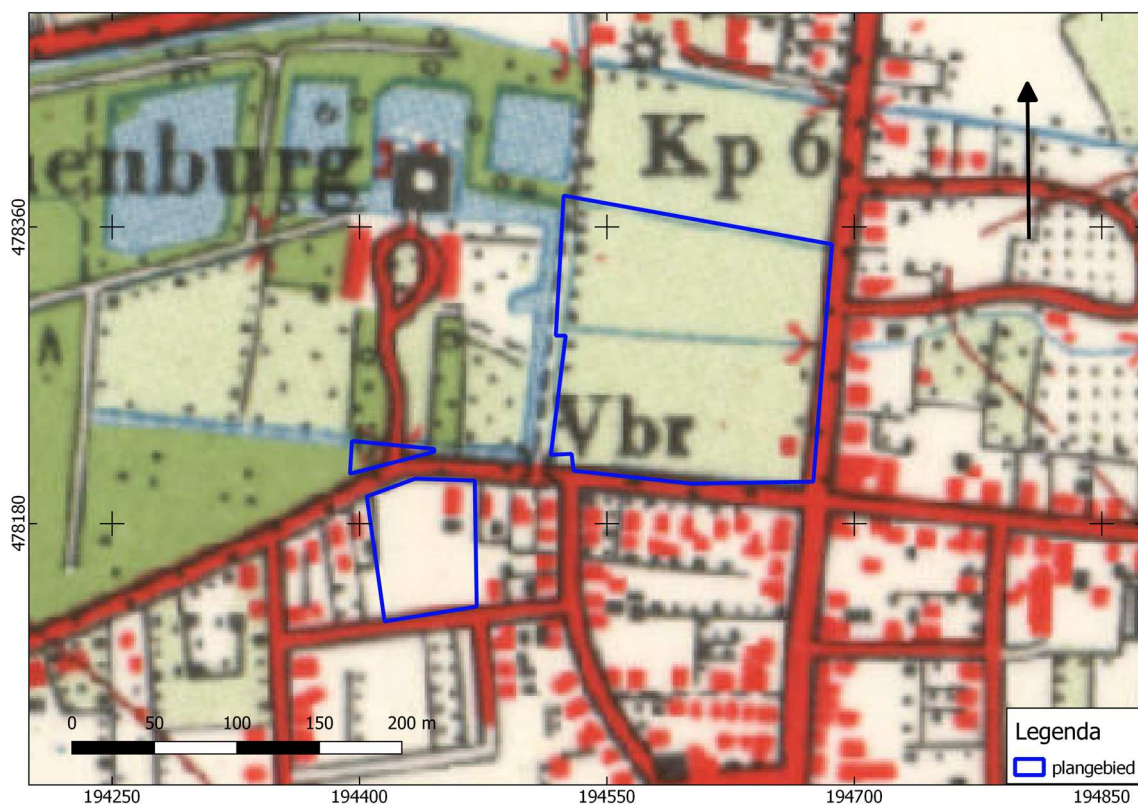
(Afbeelding 8). In 1975 zijn alle gebouwen binnen de deelgebieden gesloopt. Vanaf 1996 is deelgebied 4 aangegeven als parkeerplaats (Afbeelding 10).

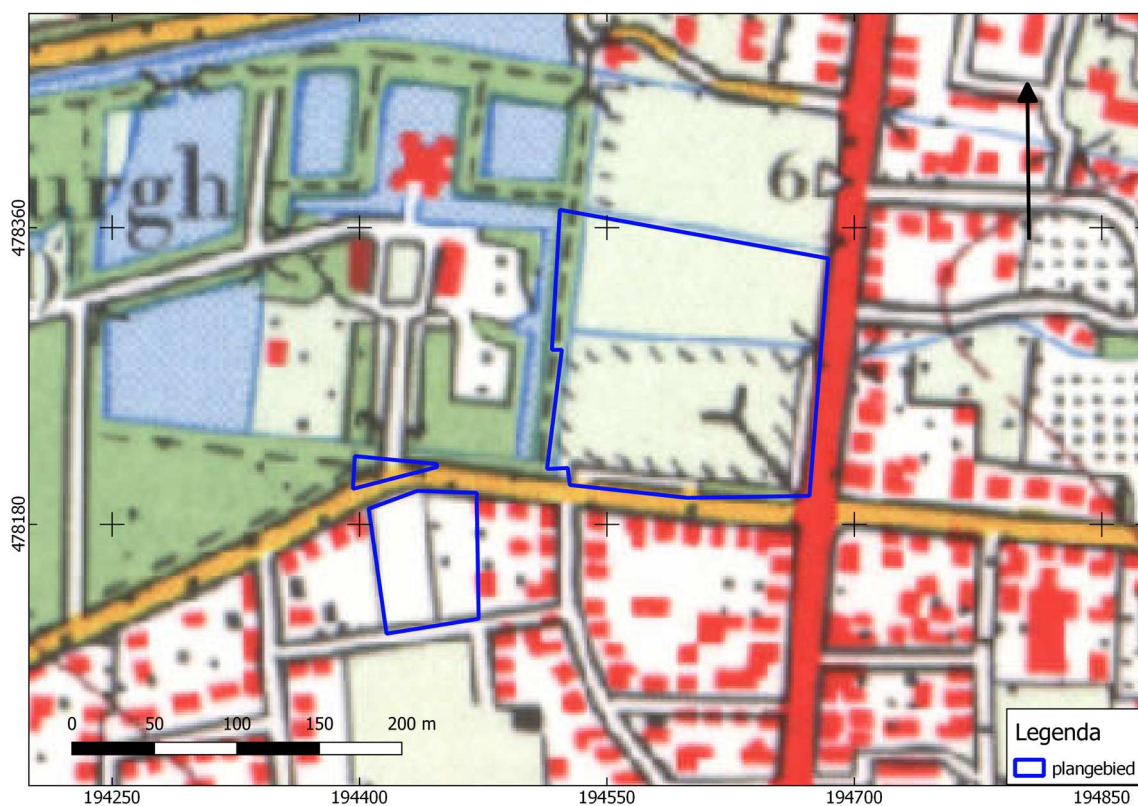
Afbeelding 6. Uitsnede uit de topografische kaart van 1900. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 7. Uitsnede uit de topografische kaart van 1935. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 8. Uitsnede uit de topografische kaart van 1962. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 9. Uitsnede uit de topografische kaart van 1975. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 10. Uitsnede uit de topografische kaart van 1996. Bron: topotijdreis.nl.

Op 10 mei 2022 is per mail aanvullende informatie opgevraagd bij de historische vereniging van Epe (Ampt Epe). Tot op heden is geen reactie ontvangen.

Voor dit onderzoek is de cultuurhistorische kaart van de provincie Gelderland geraadpleegd.¹⁸ Hieruit blijkt dat deelgebieden 1, 2 en 3 onderdeel vormen van het landgoed Cannenburch (beschermde buitenplaats). Op de kaart Historische Geografie eenheden Histland50 liggen deze deelgebieden in een zone 'Oude ontginningen en bossen in het vochtige zandgebied'. Deelgebied 4 ligt in een zone 'bebouwing'.

¹⁸ bron: geoportaal.gelderland.nl

HOOFDSTUK 3 CONCLUSIE EN VERWACHTINGSMODEL

3.1 CONCLUSIE

Op basis van de inventarisatie kan het volgende geconcludeerd worden. Op de geomorfologische kaart ligt het overgrote deel van het plangebied in een droogdal. Deelgebied 4 ligt op een erosiewaaier. Ten noorden en zuiden van het droogdal liggen glooiingen van sneeuwsmeltwaterafzettingen. Mogelijk bevindt deelgebied 2 zich ook (deels) in deze zone. Op het AHN is te zien dat deelgebieden 1 en 2 deels zijn afgegraven en geëgaliseerd. Het hoogteverschil met het omliggende terrein bedraagt ruim 1 m. Deelgebieden 1, 2 bodemkundig op bekeerdgronden. Deelgebieden 3 en 4 zijn op laarpodzolgronden gelegen. In de omgeving van het plangebied zijn archeologische resten uit de Romeinse Tijd tot en met de Nieuwe Tijd bekend. Het plangebied grenst aan kasteel de Cannenburch. De oudste vermelding van dit kasteel dateert uit 1365 en sinds 1402 was het een leengoed van de Gelderse hertogen. In 1543 werden op de restanten van het kasteel een slot met drie verdiepingen gebouwd. Dit werd later (1661-1664) uitgebreid aan de westzijde. Van oudsher werden kastelen bij voorkeur in laaggelegen, relatief natte terreinen geplaatst en kwam rondom kastelen geen of nauwelijks bewoning voor: dit had alles te maken met de verdedigbaarheid van het kasteel.

In historische tijden (vanaf circa 1832) werd deelgebieden 1 en 2 van het plangebied omschreven als weiland en deelgebied 4 als bouwland. Deelgebied 3 is aangegeven als bos/opgaand hout. In 1900 is een gebouw zichtbaar in de meest noordoostelijke hoek van deelgebied 2. Rond 1935 is de bebouwing ten oosten en zuiden van het plangebied toegenomen. Op de topografische kaart van 1962 is in de zuidoostelijke hoek van deelgebied 1 een gebouw gebouwd. In 1975 zijn alle gebouwen binnen het plangebied gesloopt en op de topografische kaart van 1996 is deelgebied 2 aangegeven als parkeerplaats.

3.2 VERWACHTINGSMODEL

Deelgebied 1 en 2 liggen op de nieuwe gemeentelijke archeologische verwachtingskaart in een zone met een lage algemene verwachting en een mogelijk hoge verwachting op off-site resten. Aangezien het terrein lijkt te zijn afgegraven en er geen sprake is van een dal, kan de hoge verwachting op off-site resten worden bijgesteld naar 'laag'.

In deelgebied 3 kunnen resten uit de periode Midden-Neolithicum tot en met de Nieuwe Tijd worden verwacht. Op basis van het bureauonderzoek is het niet waarschijnlijk dat in dit deelgebied sprake is van een plaggendeek: op oude kaarten is hier een bos aangegeven en het terrein maakte onderdeel uit van het landgoed. De hoofdprijlaan naar de Cannenburch liep door dit deelgebied. Als zodanig zijn nog

resten van oude bestrating in dit deelgebied te verwachten onder de huidige bestrating. De kans is echter aanzienlijk dat latere werkzaamheden (kabels, riolering) resten hiervan hebben verstoord. Aangezien dit deelgebied waarschijnlijk al vanaf de Late Middeleeuwen onderdeel was van het landgoed, zijn hier geen resten van bebouwing uit deze periode te verwachten. Gezien de lage ligging en de waarschijnlijk hoge bodemvochtigheid worden ook geen resten uit vroegere perioden verwacht. De archeologische verwachting kan daarom voor alle perioden worden bijgesteld naar 'laag'.

Deelgebied 4 lag buiten het landgoed. Ter plaatse lag een akker en mogelijk is nog een deel van het plaggendek bewaard aanwezig. In de noordoosthoek van het plangebied kwam rond 1900 bebouwing voor en in de decennia daarna kwam daar nog wat bebouwing bij. Vanaf 1975 is het terrein onbebouwd en tegenwoordig is het terrein in gebruik als parkeerterrein. Op grond hiervan wordt aangenomen dat het bodemprofiel in het plangebied nog grotendeels intact is. Onder het plaggendek is een podzolgrond aanwezig. In dit deel van het plangebied kunnen resten vanaf het midden-Neolithicum tot en met de Nieuwe Tijd worden verwacht. Resten uit de Nieuwe Tijd worden in de noordoosthoek van het plangebied verwacht. Dit betreft subrecente bebouwing, waarvan nog funderingsresten en uitbraaksleuven aanwezig kunnen zijn.

Eventuele nederzettingen uit de steentijd hebben een omvang van 50 – 200 m² (kleine variant) of 200 – 1000 m² (middelgrote variant). Nederzettingen uit de periode Bronstijd – middeleeuwen hebben meestal een omvang tussen 500 – 2000 m² (huisplaats) of meer dan 8000 m² (dorp).¹⁹

Deze resten liggen in de top van de natuurlijke ondergrond, mogelijk dicht onder het maaiveld onder een eventuele ophogingslaag (cunetzand/puinverharding) of plaggendek. De natuurlijke bodem wordt hier gevormd door dekzand waarin zich een podzol heeft ontwikkeld. Eventuele resten bestaan uit vuursteenstrooiingen (voornamelijk Neolithicum, in mindere mate Bronstijd en IJzertijd). Daarnaast kan (gefragmenteerd) aardewerk worden verwacht, evenals houtskool, verbrande huttenleem en natuursteen. Vanaf ongeveer de 17^e eeuw is ook baksteen te verwachten (rurale gebieden; in bewoningskernen al eerder). Deze vondstcategorieën bevinden zich aan of in het pleistocene zand, direct onder een bouwvoor. Daarnaast kunnen grondsporen worden verwacht. Het gaat daarbij overwegend om paalkuilen, greppels en afvalkuilen en dergelijke. Deze bevinden zich in de top van de pleistocene ondergrond en kunnen zich tot op grote diepte uitstrekken.

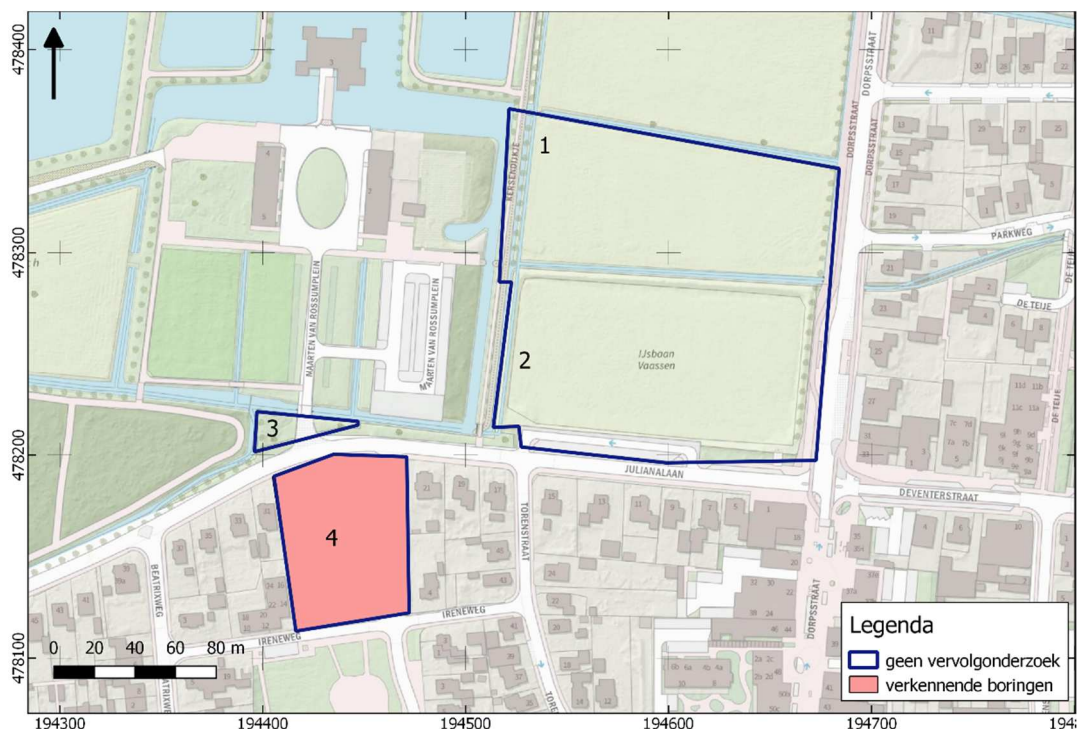
3.3 ADVIES

Afbeelding 11 toont een advieskaart. Voor deelgebieden 1, 2 en 3 wordt geen nader onderzoek geadviseerd. Afgezien van de lage verwachting blijven de geplande ingrepen qua omvang en diepte waarschijnlijk onder de gehanteerde vrijstellingsgrenzen. Hier kan overigens niet zonder meer vanuit worden gegaan.

Voor deelgebied 4 is mogelijk vervolgonderzoek aan de orde. Dat hangt grotendeels af van de omvang van de geplande bodemverstoring op deze locatie. Specifieke gegevens hierover zijn in dit stadium nog niet bekend. Indien deze ingrepen een grotere omvang hebben dan 250 m² en dieper reiken dan 35 cm -mv adviseren we vervolgonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek. Deelgebied 4 heeft een omvang van ongeveer 0,5 ha. Conform de richtlijnen van de gemeente Epe dienen minimaal vijf verkennende grondboringen te worden gezet. De boringen

¹⁹ bron: Tol e.a., 2006.

hebben tot doel het archeologische verwachtingsmodel te toetsen en zo nodig aan te vullen. Met dit booronderzoek wordt de bodemopbouw in kaart gebracht. Aangezien de daadwerkelijke bodemopbouw in het plangebied niet precies bekend is, vormt een verkennend booronderzoek de aangewezen onderzoeksmethode. Op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen kansrijke delen worden geselecteerd voor eventueel vervolgonderzoek, terwijl delen met geen of weinig kansrijke delen van vervolgonderzoek kunnen worden uitgesloten.

Afbeelding 11. Advieskaart.

Selectiebesluit

Bevoegd gezag gaat niet geheel akkoord met het bovenstaande advies. Omdat het hier een nieuw bestemmingsplan betreft, dient het gehele nieuwe bestemmingsplangebied beschouwd te worden wat betreft archeologie, op basis van de meest recente informatie en beleidslijnen. Middels bureauonderzoek is dat reeds gedaan, maar ook voor een veldtoets is dit noodzakelijk. Het is momenteel niet duidelijk welke bodemingrepen in de toekomst gaan plaatsvinden, noch of deze de vrijstellingsgrenzen van het (concept)beleid van de gemeente Epe gaan overschrijden. Daarom dienen ook de deelgebieden waaraan in het bureauonderzoek een lage verwachting wordt toegekend middels boringen te worden onderzocht.

In alle vier deelgebieden dient dan ook een verkennend booronderzoek uitgevoerd te worden, met een dichtheid van 7 boringen per ha (tot een minimaal aantal boringen van 5 per deelgebied). Op basis van het rapport neemt de gemeente Epe een nieuw selectiebesluit, ten aanzien van eventuele vervolgstappen qua archeologisch onderzoek. Tot die tijd mogen er in het plangebied geen civiele bodemingrepen plaatsvinden.

literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2005 (1997). *Landschappelijk Nederland. De fysisch geografische regio's*. Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2008. *De vorming van het land*. Assen.
- Bergman, W.A., 2009. *Epe, Hartense Molenbeek te Vaassen; Booronderzoek*. Deventer
- Borsboom, A.J. en J.W.H.P. Verhagen, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). Gouda.
- Bosch, J.H.A., 2008. *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1. Op basis van de Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 5.2. Deltares-rapport 2008-U-R0881/A*.
- Boshoven, E.H., 2009. *Gemeente Epe. Drie locaties langs de Rode Beek te Vaassen*. Deventer.
- Broeke, ten E.M., 2016. *archeologisch onderzoek Jan Mulderstraat 9 te Vaassen*. Doetinchem.
- Hanemaaijer, M., 2012. *Dorpsstraat 65 - 69 te Vaassen, gemeente Epe. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*. Amersfoort.
- Koekkelkoren, A.M.C.H., en Moerman, S., 2011. *De Pirk, Vaassen gemeente Epe, Inventariserend veldonderzoek, karterende fase*. Apeldoorn.
- Kremer, H., 2018. *Dorpsstraat 48-53 te Vaassen gemeente Epe*. Doetinchem.
- Mientjes, A.C., 2017. *Proefsleuvenonderzoek Kerkweg 16 te Vaassen*. Swalmen.
- Mulder, E.F.J. de., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen.
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*, Nederlands Normalisatie-instituut Delft.
- Pape-Luijten, H., 2019. *Handreiking archeologisch bureau- en verkennend Booronderzoek*. Apeldoorn.
- Tol, A.J., J.W.H.P. Verhagen en M. Verbruggen, 2012. *Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek v2*. SIKB
- Wemerman, P.J.L., Eeltink, N.T.D., Edens, E. en Lammertsma, E., 2021. *Archeologische proefputten, begeleiding en opgraving Centrumplan Vaassen*. Doetinchem.

Archeologische databases/internetbronnen

ArchisIII

www.boorstaten.nl

www.topotijdreis.nl

www.hisgis.nl

www.grondwatertools.nl

www.kadastralekaart.com

Gebruikte kaarten

Historische kaarten vanaf 1890 tot en met 2015. Bron: www.topotijdreis.nl. Geraadpleegd op 10-5-2022

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2), nauwkeurigheid Z-waarde ≤ 5 cm. Bron: www.ahn.nl. Geraadpleegd op 10-5-2022

Archeologische verwachtingskaart. Bron: gemeente Epe. Geraadpleegd op 10-5-2022

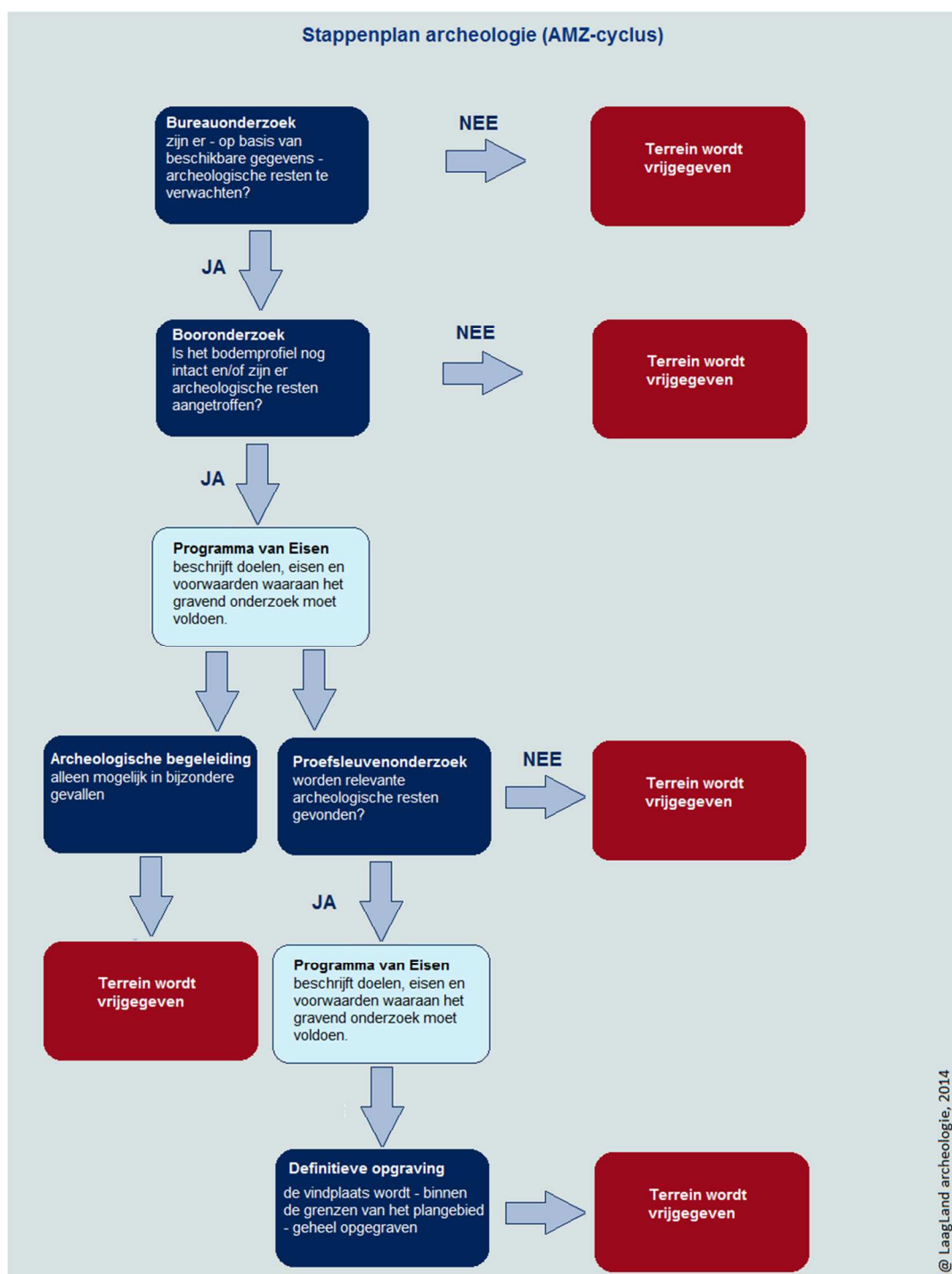
Kaart waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen. Bron: www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 10-5-2022

Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 10-5-2022

Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 10-5-2022

Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 10-5-2022

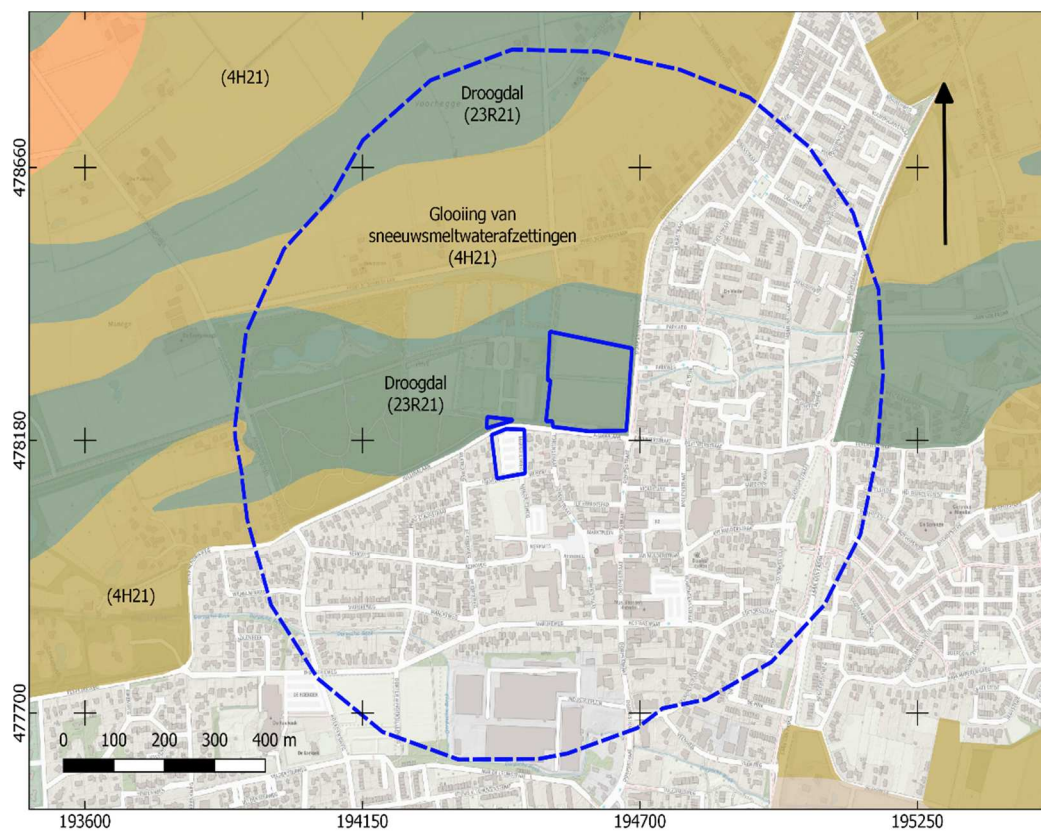
BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

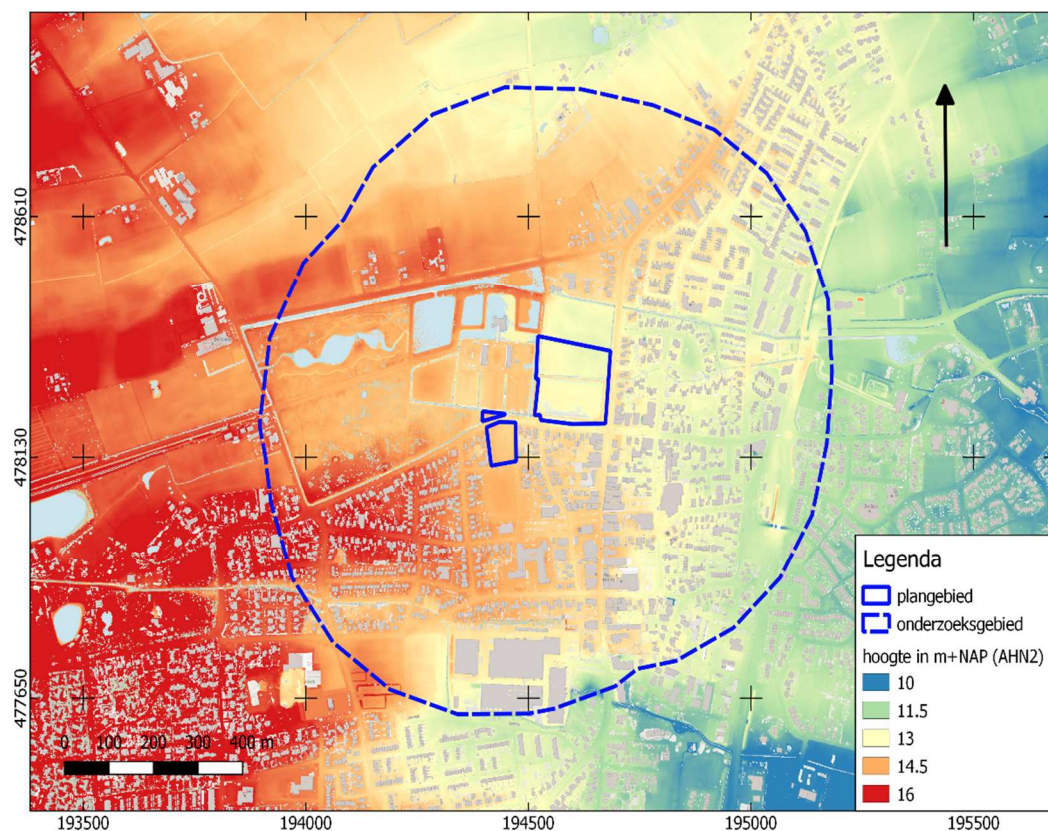
BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd	C		-1795	
	B		-1650	
	A		-1500	
Middeleeuwen	Laat		-1250	
	Vol		-1050	
	vroeg	Ottoons	-900	
		Karolingisch	-725	
		Merovingisch	-450	
Romeinse tijd	Laat		-270	
	Midden		-70 na Chr.	
	Vroeg		-15 voor Chr.	
Prehistorie	Ijzertijd	Laat		-250
		Midden		-500
		Vroeg		-800
	Bronstijd	Laat		-1100
		Midden		-1800
		Vroeg		-2000
	Neolithicum	Laat		-2850
		Midden		-4200
		Vroeg		-4900/5300
	Mesolithicum	Laat		-6450
		Midden		-8640
		Vroeg		-9700
	Paleolithicum	Jong		-35.000
		Midden		-250.000
		Oud		
@ Laagland Archeologie, 2014				

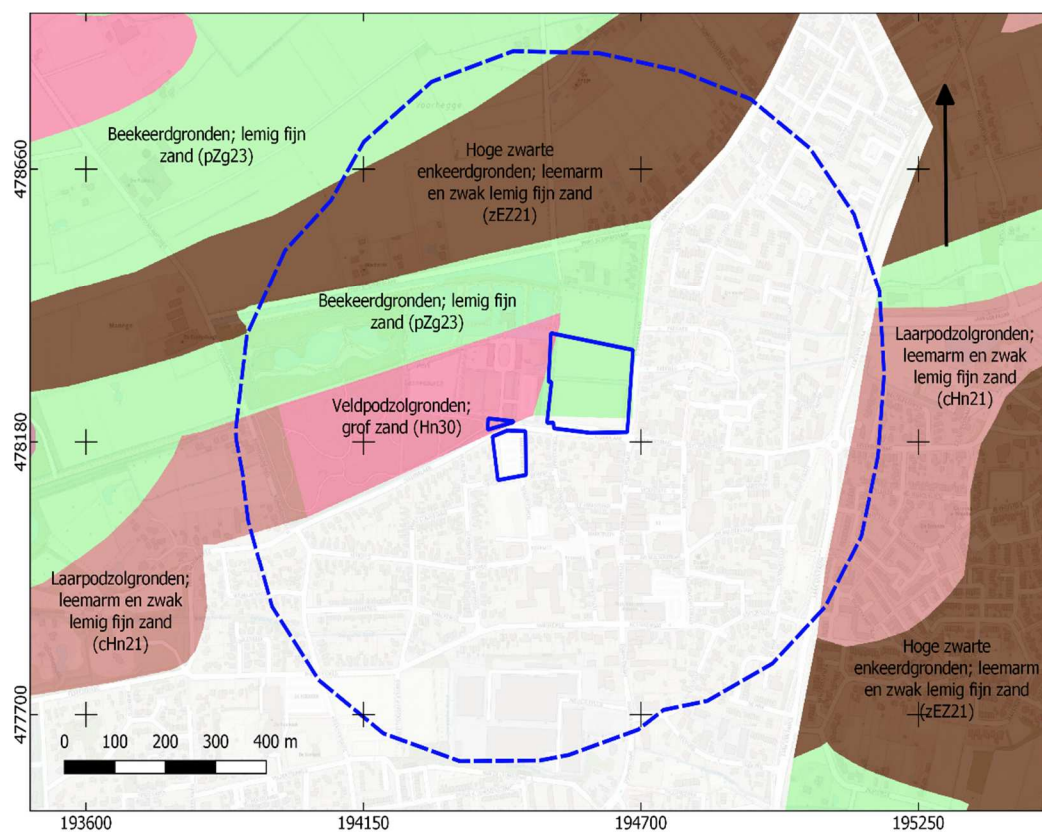
BIJLAGE 3 GEOMORFOLOGISCHE KAART

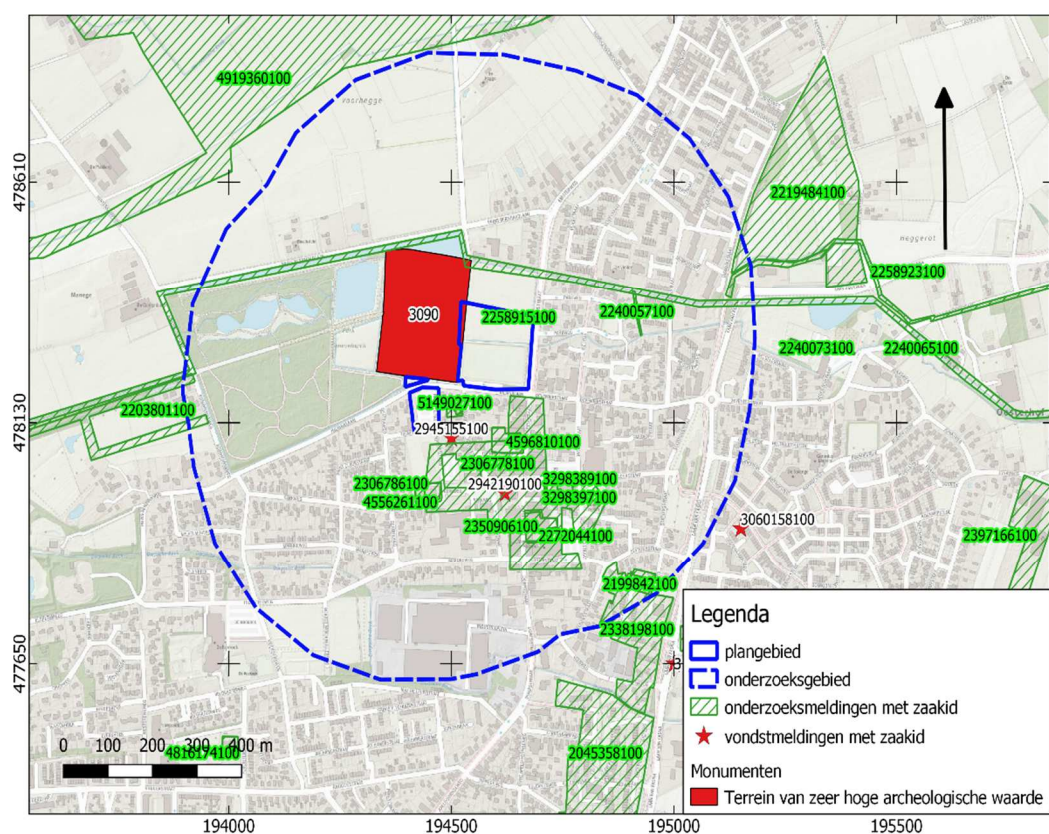
BIJLAGE 4 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND

BIJLAGE 5 BODEMKAART

BIJLAGE 6 WAARNEMINGEN, AMK- TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN

BIJLAGE 7 VERKLARENDE

WOORDENLIJST

AMK-terreinen - De AMK (Archeologische Monumentenkaart) is een bestand van alle bekende, behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland. Op de kaart staan terreinen van archeologische, hoge archeologische en zeer hoge archeologische waarde (al dan niet wettelijk beschermd) aangegeven. De AMK wordt niet meer geactualiseerd.

Bronstijd - In de Bronstijd (2.000 – 800 voor Chr.) werden voor het eerst voorwerpen van brons – een legering van koper en tin – gemaakt, hoewel vuursteen nog steeds breed toegepast werd. Aardewerk uit deze periode is meestal zeldzaam en van slechte kwaliteit ('hondebrokaardewerk'). Waarschijnlijk werden veel tradities en gebruiken uit het Neolithicum in deze periode voortgezet, waaronder aanvankelijk het gebruik overledenen in grafheuvels bij te zetten. Later, rond 1.200 voor Chr. werd begraving vervangen door crematies, die in urnenvelden en soms ook in oudere grafheuvels werden bijgezet.

Es – een es (enk, eng) is een areaal bouwland dat door meerdere grondgebruikers wordt gebruikt. Een es is ruimtelijk begrensd en als zodanig herkenbaar, maar de individuele percelen zijn niet gescheiden door duidelijk herkenbare grenzen.

Fluvioperiglaciaal – door stromend water afgezet onder periglaciale omstandigheden

IJzertijd - In de IJzertijd (800 – 12 voor Chr.) werden de eerste ijzeren voorwerpen gemaakt. IJzer was harder dan brons en ijzererts was veel breder beschikbaar dan de grondstoffen voor brons (koper en tin). Het winnen en smeden van ijzer vereiste echter veel kunde en kennis. Naast aardewerk worden vanaf deze periode soms resten van ijzeroventjes gevonden of afval dat is ontstaan bij ijzerwinning. Op de hogere zandgronden kwamen *celtic fields* (raatakkers) tot ontwikkeling. Dit waren akkercomplexen die zich soms tot over een groot gebied konden uitstrekken en gekenmerkt werden door relatief kleine akkertjes die omgeven werden door raatvormige wallen. Men woonde temidden van de akkers. Ten opzichte van de voorgaande en latere perioden werden vaak nattere gronden opgezocht. Vanaf de IJzertijd ook werden de zeekleigebieden in gebruik genomen.

Middeleeuwen - De Middeleeuwen duurden van 450 – 1500 na Chr. Over de periode vlak na het definitieve vertrek van de Romeinen uit Nederland is weinig bekend. Tot op heden zijn relatief weinig vindplaatsen uit deze periode aangetroffen. Er zijn sterke vermoedens dat resten uit deze periode voor een belangrijk deel onder de huidige oude stads- en dorpskernen en oude akkercomplexen liggen. Vanaf ongeveer de 10^e eeuw ontstaat er weer enige stabiliteit en is sprake van een min of meer centraal gezag. De maatschappij raakt gefeodaliseerd. In deze periode werd een begin gemaakt met de ontginning van veen, heide en bos.

Neolithicum - Het Neolithicum (5.300 – 2.000 voor Chr.) wordt gekenmerkt door een overschakeling van jagen/verzamelen naar landbouw en veeteelt. De mens ging zich op een min of meer vaste locatie vestigen. Aanvankelijk werd daarnaast nog gejaagd en verzameld, maar meer en meer werd de mens agrariër. Doordat men zich op een locatie kon vestigen, namen de materiële bezittingen sterk toe. Men bouwde boerderijen en andere constructies en creëerde voorwerpen van aardewerk en geslepen steen. De bevolking kon groeien en de samenlevingen werden complexer. Uit deze periode zijn hunebedden en grafvelden/-heuvels bekend.

Paleolithicum - Gedurende het Paleolithicum (300.000 – 8.800 voor Chr.) is Nederland wel bezocht door de mens (*Homo Sapiens Sapiens* en *Homo Sapiens Neanderthalensis*) gedurende de warmere perioden. Sporen zijn echter schaars en vaak verstoord. De mens trok destijds als jager/verzamelaar rond in kleine groepen. Afhankelijk van het seizoen en aanwezige voedselbronnen werden steeds wisselende, tijdelijke kampementen bewoond.

Pleistoceen - Het Pleistoceen is een geologisch tijdvak binnen het Quartair, van ongeveer 2 miljoen tot 10 duizend jaar geleden. In deze periode vond een afwisseling van ijstijden (stadialen) en warme perioden (interstadialen) plaats. Het Pleistoceen eindigde met de komst van het Holoceen.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) – De RCE is een onderdeel van het ministerie van OCW. Het voert wet- en regelgeving uit, ontwikkelt kennis en geeft advies over rijksmonumenten, landschap & omgeving, archeologie en roerend erfgoed.

Romeinse tijd - Met de komst van de Romeinen (van 12 voor Chr. tot 450 na Chr.) eindigde de IJzertijd. In 47 na Chr. werd de Rijn als rijksgrens vastgesteld. Langs deze grens (de *limes*) werden *castella* en wachttorens gebouwd. In het door Romeinen bezette gebied verbeterde de infrastructuur en ontstonden steden als Nijmegen. Noordelijk van de *limes* kon de inheemse levenswijze zich grotendeels handhaven, maar wel zijn veel Romeinse invloeden te zien.

Saalien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 236 – 126 duizend jaar geleden. Het Saalien was de voorlaatste ijstijd (voorlaatste glaciaal). Gedurende deze periode kwam het landijs tot in Midden-Nederland.

Weichselien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 116 – 11,7 duizend jaar geleden. Het Weichselien is de laatste ijstijd (glaciaal) die we in Nederland gehad hebben. Het landijs bereikte de Nederlandse grenzen niet, maar wel was de bodem van grote delen permanent bevroren (permafrost).